

Глиняна Катерина Михайлівна,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗНАЧЕННЯ РИМСЬКОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ ЄВРОПИ

Значення римського права полягає також і в тому, що воно являється необхідною складовою професійної освіти сучасного юриста, засобом підвищення його загальної освіти. Вивчення римського права дозволяє, з одного боку, сконцентрувати увагу на сутності права, з іншого, виявити в кожному юристі дух творчості, без чого не може бути права та правової науки.

Цілком використовувати потенціал римського права складно через відсутність у вітчизняній юридичній науці фундаментальних праць, в яких глибоко та всебічно розроблялися б проблеми генезису римського приватного права, досліджувалося б значення його рецепції у сучасному законодавстві.

Відомо, що роботи з римського права в основному присвячені проблемам регулятивного (матеріального) права, зокрема, цивільного і сімейного права. Це праці таких учених як: Гуляєв А.М. [1], Давид Р. [2], Давидов В.І. [3], Дєрнбург Г. [4], Дювернуа Н.Л. [5], Зом Р. [6], Казанцев Л.Н. [7], Косарев А.И. [8], Крилов Н.І. [9], Муромцев С.А. [10], Неновски Н. [11], Нерсисянц В.С. [12], Рождественський Н. [13], Хаусманингер Г. [14], Черніловський З.М. [15], Швеков Г.Ф. [16], Харитонов Е.О. [17] і ін.

Римське право – одне з найбільших досягнень минулого. По внутрішній досконалості, послідовності та закінченості теоретичної думки і практичної розробки воно може бути кращим введенням у теорію права.

В історії римське право займає особливе місце, оскільки пережило створивший його народ та, образно кажучи, двічі підкорило світ. Визнано, що в праві інших держав немає такої великої кількості перевірених довгим досвідом юридичних норм і конструкцій як у римському, його універсальність – це закономірний наслідок історичного розвитку Рима.

З роками Рим, розширяючи свої володіння, поглинаючи нові міста і держави, став синонімом світу. Водночас відбувалося і злиття різномірних правових елементів, що склалися з різних племінних і народних звичаїв. Політичний, економічний і соціальний розвиток римської держави вимагав нового права, вільного від місцевих та національних особливостей, права всесвітнього, універсального. Завдяки римським юристам, що вивчали та запозичували все нове і прогресивне з філософії і правових доктрин інших народів, римське право поступово переймається початком універсальності.

В той же час воно зберігає індивідуальні риси. Свобода особи, свобода власності, свобода договорів та заповітів являють його наріжними каменями.

Таким чином, універсальність і індивідуальність – основні початки римського права [18].

Римські юристи мали вже готові загальні логічні норми, що використовували у своїй практиці. Вони помічали в житті окремі явища, аналізували їх, порівнювали з іншими, відкривали в них спільні риси, знову аналізували і тільки після цього давали чітке визначення досліджуваному. Таким чином, розробляючи спільні правила, римські юристи максимально враховували всі окремі випадки, що існували в практиці або могли виникнути в майбутньому. Вони стежили за правом у його русі, розвитку і не визнавали відверненого теоретичного погляду на юридичні явища.

Злиття теорії і практики досягло в римському праві вищого ступеня закінченості. З цього приводу Ф.Савиньї писав: «Отже, для них (тобто для римських юристів) теорія і практика цілком байдужні; їхня теорія оброблена до ступеня безпосереднього додатка, практика облагороджена ученою розробкою. У кожному ученому положенні видно додаток його, у кожній судовій справі ви впізнаєте правило, що визначає його, і в легкості, із яким вони переходять від спільного до часткового і від часткового до загального, не можна не визнати їхньої майстерності» [19].

Римське право, на думку вчених, – зразок юридичної техніки. Воно вражає своєю математичною вірністю, буквально числівною відповідністю між словами і думками. Цю особливість римського права описав дореволюційний романист професор Московського університету Н.І. Крилов, сказавши, що римські юристи виражали ідеї на метричній мові, говорили як би числами [20].

Наступна найважливіша особливість римського права – це принцип справедливості, який не тільки відігравав роль керівної ідеї при інтепретації норм римського права, але й, у багатьох випадках, доповнював норми цього права, заповнюючи прогалини, що існували в ньому.

Про принцип справедливості багато говорилося римськими юристами. Так, римський юрист Паул писав: «В усіх справах, особливо ж у праві, потрібно пам'ятати про справедливість». Аналогічно йому висловлювався Ульпіан, який казав: «Там, де чітке правове розпорядження відсутнє, бажано вирішувати за справедливістю. Природна справедливість переважає строгість права» [21].

Н.І. Крилов, віддаючи належне досконалості римського права, підкреслив: «Матеріальна сторона римського законодавства, повного невичерпним багатством явищ юридичного життя, аналізованих із винятковим мистецтвом і зведених, нарешті, при сприянні юрисконсультів у ступінь загальних початків, дає йому повне право на титул писаного розуму (ratio scripta). І дійсно, у юридичних пам'ятниках римської писемності ми бачимо один чистий розум,

усунутий від усіх місцевих особливостей, забуваємо римлян, а їхні ідеї усвідомлюємо як ідеї всього людства» [22].

З XI ст. римське право починає вивчатися в європейських університетах. Його застосовують у судах, вводять у національне законодавство. Йде процес рецепції римського права [23]. Римське право з його неперевершеною за точністю розробкою всіх істотних правових відношень простих товаровласників (покупець і продавець, кредитор і боржник, договір і зобов'язання і т.д.) цілком відповідало інтересам буржуазних відношень, що зародилися в надрах феодального ладу.

У галузі цивільного права найбільш яскраве вираження рецепції римського права – це Французький цивільний кодекс (Code Civil – 1804 р.) або Кодекс Наполеона, що відтворює як риси класичної форми римського права, так і саме римське класичне право. Статті цього Кодексу пронизані римським правом, а в галузі зобов'язань у Code Civil зберігаються без зміни римські концепції зобов'язань та римська термінологія.

Кодекс Наполеона рішуче вплинув на цивільне законодавство Бельгії, Швейцарії, Італії, Іспанії, Португалії, Японії, Аргентини, Венесуели і деяких інших країн Латинської Америки [24].

Рецепція римського права в Німеччині знайшла свій відбиток у такому великому законодавчому пам'ятнику, як Німецьке Цивільне Уложення 1900 р. Його фундамент складало те німецьке право, що вже асимілювало досягнення римської правової форми. На основі римського права в Німеччині розвивалася і загальна теорія права. Переробка римського права в Німеччині продовжувалася і після видання Німецького Цивільного Уложення.

Так, римське право вдвічі стало сполучною ланкою для правових систем різних країн. Все саме цінне з кодифікації Юстиніана було запозичено західноєвропейськими кодексами.

Система джерел цивільного права Англії, Америки в силу особливостей історичного розвитку складалася інакше, ніж у країнах континентальної Європи.

На даний час англійська правова система відрізняється великою своєрідністю, яка настільки велика, що дозволила одному із значних англійських юристів Едуарду Дженксу заявити: «По суті сучасний світ знав завжди тільки дві самостійні системи права: римське право й англійське» [25].

Аналогічну думку висловлював американський учений-романіст М.Франклін, який визначав різницю між римським правом і англо-американською системою права таким чином: «Правовий метод римського права є в сутності методом тлумачення, розвитку або удосконалювання формульованого права. Правовий метод англо-американського права є по суті

метод застосування, розвитку або удосконалювання неформульованного права, прецедентного права, заснованого на рішеннях окремих випадків» [26].

Що стосується українського права, то незважаючи на самотність свого розвитку воно зберігає риси романо-германської правової системи. Українським правом, на думку Рене Давида, були сприйняті система права і термінологія, створені юридичною наукою європейських університетів на основі римського права [27].

В Україні процес рецепції римського права продовжується і понині, але в сучасній інтепретації. Рецепції піддаються насамперед універсальні норми, а потім вже перероблені і розвинені національними законодавствами.

Римське право деякою мірою – міжнародний елемент, основа загальноєвропейського права. Його поняття і методи – свого роду есперанто європейської юриспруденції і правознавства. В багатьох, у тому числі й українському, законодавствах римські терміни збереглися в незмінному вигляді.

Право кожної нової епохи, із погляду історичного розвитку – щабель на шляху прогресу. Але, щоб піднятися на новий щабель, воно повине обпиратися на досягнення минулого. Немає жодної з існуючих раніше і нині діючих правових систем, які б у тій або іншій мірі не випробували б впливу минулого. Мова може йти лише про глибину і ступінь такого впливу.

Література:

1. Гуляев А.М. Об отношении русского гражданского права к римскому. – Киев, 1894.
2. Давид Р. Основные правовые системы современности. – М., 1967.
3. Давыдов В.И. Проблемы кодификации гражданского законодательства. – Кишинёв, 1973.
4. Дернбург Г. Пандекты. Общая часть. – М., 1906. – Т. I.
5. Дювернуа Н.Л. Значение римского права для русских юристов. – М., Ярославль, 1872.
6. Зом Р. Институции римского права. Ч. 2. Система. – Сергиев-Посад, 1916. Вып. 1.
7. Казанцев Л.Н. Значение науки римского права // Университетские Известия. – Киев, 1893. № 2.
8. Этапы рецепции римского права // Советское государство и право. 1983. № 7.
9. Крылов Н.И. Об историческом значении римского права в области наук юридических. – М., 1838.
10. Муромцев С.А. О консерватизме римской юриспруденции. – М., 1875.
11. Неновски Н. Преемственность в праве. – М., 1977.

12. Нерсисянц В.С. Правопонимание римских юристов // Советское государство и право. 1980. № 12.
13. Рождественский Н. Рассуждение о влиянии греко-римского права на российские гражданские законы. – СПб., 1843.
14. Хаусманингер Г. О современном значении римского права // Советское государство и право. – 1991. – № 5.
15. Черниловский З.М. Досоциалистическое право: прогресс и преемственность // Советское государство и право. – 1975. – № 11.
16. Прогресс и преемственность в праве // Советское государство и право. 1983. – № 11.
17. Харитонов Є.О. Рецепція римського приватного права. – Одеса, 1997.
18. Казанцев Л.Н. Значение науки римского права // Университетские Известия. – Киев, 1893. – С. 11-12.
19. Цит. по: Штекгардт Р.А. Юридическая пропэдевтика. – СПб., 1843. – С. 315.
20. Крылов Н.И. Об историческом значении римского права в области наук юридических. – М., 1838. – С. 65.
21. Цит. по: Черниловский З.М. Введение к книге М. Баргоццека «Римское право (понятия, термины, определения)». – М., 1989. – С. 11.
22. Крылов Н.И. Об историческом значении римского права в области наук юридических. – М., 1838. – С. 65.
23. Косарев А.И. Этапы рецепции римского права // Советское государство и право. – 1983. – № 7. – С. 123-127.
24. Давид Р. Основные правовые системы современности. – М., 1957. – С. 229-232.
25. Мильская Л.Т. Римское право и медиевистика. Средние века. – М., 1985. – Вып. 48. – С. 373-374.
26. Митюков К.А. Курс римского права, 2-е изд. – Киев, 1902. – С. 4.
27. Дювернуа Н.Л. Значение римского права для русских юристов. – Ярославль, 1872. – С. 23.